

TÜRK KÜLTÜRÜNE KATKIDA BULUNAN BİR ARAŞTIRMACI NADEJDA PETROVNA DIRENKOVA

Yard. Doç. Dr. Muvaffak Duranlı

Özet

N. P. Direnkova Türk Toplulukları etnografisi alanında bir uzman sayılmaktadır. Onun alan araştırmaları ve gözlemleri bir dizi büyük çalışmayı yaratmıştır, ne yazık ki bunların büyük çoğunluğu arşivlerde bulunmaktadır. 20'li yıllardan başlayarak Direnkova Sibiryaya Türk halkları etnografisi alanında bir dizi çalışma yayınlamış ve bu çalışmalar Türk halklarının şamanizmi ve kültürleri üzerine çalışacak araştırmacılar için klasiklere dönüşmüştür.

Anahtar Kelimeler: Şorlar, Sibiryaya, Folklor

Abstract

In the region the ethnography of Turkish peoples of Siberia N.P.Dyrenkova was acknowledged as specialist. Field notes and the observation to create a number of the capital works, whose majority is, unfortunately, the property of archive. From the end of the 20th she is publish a number of articles on the ethnography of the turkish people of Siberia, which became classical, to wich turn themselves the specialists, who carry out the problems of cults, shamanism of Turkish people.

Key Words: Shors, Siberia, Folklor

Altaistik bilimine katkıda bulunan araştırmacılarından biri de Nadejda Petrovna Direnkova'dır. 31 Mayıs 1899'da Novgorod vilayetine bağlı Sosnika köyünde doğan araştırmacı, 1910 yılında babası ölünce erkek, kız kardeşi ve annesiyle yaşamaya başladı. Gimnazyum eğitiminden sonra bir süre Leningrad'da çalışan Direnkova, 1918 yılında Lug şehrindeki (Leningrad'ın yakınında) o dönemki Sovyet Emekçi İlk Okulu'na öğretmen olarak atandı, 1920 yılı sonbaharında Halk Eğitimi Lug Bölümü onu Leningrad Pedagoji Enstitüsü'ne gönderdi. Burada Coğrafya Enstitüsü içinde yer alan Etnografya Fakültesi'nde okumaya başlayan araştırmacı 1925 yılında mezun oldu.

N. P. Dırenkova'nın ilk çalışmaları daha öğrencilik yıllarında L. Ya. Şternberg ve V. G. Bogoraz'ın yönetimi altında başladı. Bu önemde Dırenkova, Sibiryaya Türk topluluklarının halk edebiyatına ilgi duymuş ve bu edebiyatı daha iyi inceleyebilmek için Türk dilini öğrenmesinin gerekli olduğuna inanan Dırenkova, bu amaçla dönemin ünlü hocaları olan Akademisyen A. N. Samoyloviç ve Prof. E. E. Malov'dan dersler aldı.

Dırenkova'nın öğrencilik yıllarında folklor materyalleri toplamak için Altay'a yapılan birkaç araştırma gezisine katıldığı bilinmektedir.

L. Ya. Şternberg'in teklifi üzerine araştırma görevlisi olarak fakültede kalan N. P. Dırenkova, 1928'den 1930'a kadar baş asistan ve yardımcı doçent olarak çalışmıştır. Aynı yıllar içinde araştırmacı, Leningrad Devlet Üniversitesi Etnografi Bölümü'nde ve Leningrad Tarih- Dilbilim Enstitüsü'nde Sibiryaya Türk halklarının etnografisi ve dilbilimi üzerine kurs ve seminerler verdi. Antropoloji ve Etnografya Müzesi'nden çalışma daveti alan N. P. Dırenkova, müzenin Sibiryaya Sektörü'nde danışman olarak çalıştı. Bu yoğun çalışma döneminin ardından SSCB Bilimler Akademisi'ne asistan olarak geçti.

Dırenkova'nın yeni kurulan pek çok kuruluştaki aktif görev aldığı anlaşılmaktadır. Örneğin 1926- 1932 yılları arasında Leningrad Üniversitesi Kuzey Halkları Enstitüsü'nde (İnstitut Narodov Severa) çalıştığı ve bu Enstitü bünyesinde Şor Türkçesi öğretmenliği yaptığı bilinmektedir.

Bilimsel çalışmaya başladığı ilk yıllarda N. P. Dırenkova tez konusu olarak "Avcı Türkler ve Hayvancılıkla uğraşan Türk- Moğol Halklarında Kült Formları, Dünya Görüşü ve Dini Tasavvurlar" üzerine çalışmak istemişti. Daha sonra araştırmacı Türk- Moğol kabilelerinde şaman kültürü, Sibiryaya halklarının dini tasavvurlarında şaman, Türk kabilelerinin şamanlığında hayvan kültürü üzerinde yoğunlaşmaya başladı. Onun çalışmaları her zaman çevresinden takdir toplamış ve araştırmacı, 1935 yılında SSCB Bilimler Akademisi Prezidyumu ona çalışmalarındaki bilimsel yaklaşım yüzünden doktora tezini savunmadığı halde "Etnografi Bilimi Adaylık" ünvanı vermiştir.

Dırenkova, Şor Türklerinin yaşadığı bölgede araştırma yaptığı dönemde Kuzey Halkları Enstitüsü İşçi Fakültesi'nde öğrenim görmeleri için bir grup Şor gencinin Leningrad'a gönderilmesini de sağlamış bir bilim insanıdır. Bu yönüyle araştırmacı sadece bilimsel çalışmalara yatkınlığı olan bir bilim insanı olarak değil, aynı zamanda Türk topluluklarının kendi bilim insanlarını

yetistirmelerinde aktif rol almış bir eğitimci olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynaklardan Direnkova'nın 1924- 1932 yılları arasında altı araştırma gezisine katıldığı, bu gezilerden üçünün o zamanki terminolojiyle Şor Türklerinin yaşadığı bölge olan Dağlık Şorya'ya, diğer araştırma gezilerinin ise Altay, Hakas Özerk Cumhuriyetleri ve Kırgızistan'a olduğu anlaşılmaktadır. 1932 yılındaki araştırma gezisi sırasında güneş yanıklarından dolayı Rusların volçanka adını verdikleri Lupus erythematodeus hastalığına yakalanan araştırmacı hayatının sonuna kadar iyileşmemiş ve sürekli olarak tedavi görmüştür.

N. P. Direnkova, katıldığı bu araştırma gezileri sırasında Şor, Teleut, Kuman, Çelkan, Telengit, Çulım Türklerinden çeşitli derlemeler yapmıştır. Elbette bütün bu araştırma gezileri, araştırmacının en büyük çalışması olarak değerlendirilen ve V. G. Bogoraz, D. K. Zelenin, M. K. Azadovskiy ve N. N. Pope gibi dönemin otorite sayılan bilim adamlarından olumlu not alan ve 1940'da yayınlanan Şor Folkloru'nda yansımaları bulmuştur.

N. P. Direnkova çalışmasının önsözünde bu bilim adamları dışında "... bütün metinleri, ayrıca onların kontrolünü üstlenen..." S. E. Malov'u da zikretmektedir.

Bu çalışmada ilginç olan ise dönemin ünlü adlarından biri olan yazar Maksim Gorki'nin katkısının olduğunun belirtilmesidir. Araştırmacı çalışmasına ünlü yazarın da katkı da bulunduğunu belirtmektedir.¹

Folklor ve derleme çalışmaları dışında Direnkova'nın dille ilgili çalışmalara da imza attığı bilinmektedir. Ayrıca alfabe oluşturma çalışmalarına aktif olarak katılmıştır. Hasan Eren, Türklük Bilimi Sözlüğü'nde Direnkova'yı daha çok etnografya alanında çalışan bir dilci olarak tanımlamıştır.² Bu yargı elbette doğrudur. Zaman içinde Direnkova'nın dil çalışmalarından çok etnografiye yöneldiği anlaşılmaktadır. Fakat onun her çalışmasında yer alan metinlerin ve arşivlerde bir kısmı yayınlanmamış metinlerin içerdiği dil malzemesinin zenginliği göz ardı edilemez niteliktedir.

1930'lu yıllarda Direnkova'nın Leningrad Üniversitesi'nde Şor, Altay ve Hakasça öğrettiği, bu dillerden başka kendisinin Almanca, Fransızca ve İngilizce olmak üzere Avrupa dillerine hakim olduğu bilinmektedir.

¹ N. P. Direnkova, *Şorskiy Folklor*, Moskova- Leningrad, 1940, s. V.

² Hasan Eren, "Direnkova, Nadejda Petrovna", *Türklük Bilimi Sözlüğü, I. Yabancı Türkologlar*, Ankara, 1998, s. 139.

Yaşadığı dönemde yaptığı çalışmalarla ülkesi dışında da tanınmaya başlayan Dırenkova, Amerikalı bilim adamı Franz Boas'ın daveti üzerine XXIII. Uluslar arası kongrede Sibirya Türk topluluklarında ayı kültüyle ilgili bir tebliğ sunmuştur.

1934 yılında düzenlenen Türk Dili Kurultay'ına Dırenkova "Znaçenie termina "bura" u altayskih tyurkov, otnosyaşçihsy k kul'ture loşadi i olenya" adlı bir tebliğle katıldığı V. P. Dyakonova³ tarafından belirtildiyse de ne yazık ki bu Kurultay'ın yayınlanmamış olmasından dolayı tebliğe ulaşamadık.

Bu kongrede Ankara Etnografya Müzesi'ne N. P. Dırenkova ve A. A. Samoyloviç tarafından Altay koleksiyonu verilmiş ve bunun karşılığında Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı SSCB Bilimler Akademisi'ne elçilik düzeyinde bir mektup göndererek teşekkürlerini bildirmiştir.

N. Poppe 1965 yılında Wiesbaden'de yayınladığı Introduction to Altaic Linguistics adlı çalışmasının 109. sayfasında N. P. Dırenkova'nın kısa bir özgeçmişini ve onun dokuz çalışmasının vermiştir⁴.

Dırenkova'nın arşivi Leningrad'daki SSCB BA Etnografi Müzesi'nde bulunmaktadır. Araştırmacı 28 Ekim 1941'de Leningrad'da ölmüştür.⁵

Yine Güney Sibirya Türk halkları üzerine çalışan araştırmacılardan D. A. Funk, Dırenkova'nın günümüz bilim adamlarına bıraktığı ve arşivlerde bekleyen materyalin bir kısmını "Epiçeskie skazaniya şortsev v arhive N. P. Dırenkovoy" adlı makalesinde değerlendirmeye almıştır.⁶

N. P. Dırenkova'nın pek çok yazısının günümüzde tarihi bir öneme sahip olduğu anlaşılmıştır. Onun çalışmalarının alanında ilk olması nedeniyle bu önemin yıllar içinde kaybolmayacağı da görülmektedir. Bu gün artık ulaşılması zor olan pek çok eski tarihli çalışma Rus veya konuyla ilgili bilim adamları tarafından tıpkıbasım olarak kendi çalışmalarının içinde yer almaktadır. Örneğin, Burhanizm üzerine 2004 yılında Altay Cumhuriyeti'nde yapılan bir

³ V. P. D'yakonova, "Nadejda Petrovna Dırenkova- k 90- letiyu so dnya rojdeniya", *Fol'klornoe nasledie Gornogo Altaya*, 1989, s. 3- 14

⁴ Nicholas Poppe, *Introduction to altaic linguistics*, 1965, Otto Harrassowitz- Wiesbaden, s. 109. Poppe Dırenkova'nın hayat hikayesini verirken doğum tarihi olarak 1904'ü ve ölüm tarihi olarak 1942'yi vermiştir, fakat diğer bütün kaynaklarda bu tarihler 1899- 1941 olarak geçmektedir.

⁵ Bu bilgiler, V. P. D'yakonova, "Nadejda Petrovna Dırenkova- k 90- letiyu so dnya rojdeniya", *Fol'klornoe nasledie Gornogo Altaya*, 1989, s. 3- 14 sayfaları kaynak kullanılarak yazıldı.

⁶ D. A. Funk, "Epiçeskie skazaniya şortsev v arhive N. P. Dırenkovoy (Arhiv LÇ AN SSSR, f. 3, op.1)", *Fol'klornoe nasledie Gornogo Altaya*, Gorno- Altaysk, 1989, s. 15- 19.

çalışmada araştırmacının 1927 yılında yayınlanan makalesi yer almış ve aynı makale internet sitesinde de okuyuculara sunulmuştur.⁷

Bu tür çalışmalar arasında, araştırmacının Altay Türklerinde geçmişindeki ana erkil yapıyı incelediği makalesi de yer almaktadır. M. P. Çoçkina N. A. Baskakov'un Altay folkloruna katkılarını değerlendirdiği makalesinde A. V. Anohin, L. P. Potapov gibi N. P. Direnkova'nın da çalışmalarının önemli olduğunu vurgulamakta ve geçmişte yapılmış bu çalışmaların "... günümüzde pek çok arkaik elementini kaybetmiş olan ..." inanç sistemine ışık tutacağını belirtmektedir.⁸

N. P. Direnkova gibi araştırmacıların çalışmalarının Türkçeye kazandırılmasının ülkemizde Altaistik alanında yapılacak çalışmalara yararlı bir katkı olacağı göz önüne alınmalıdır.

N. P. DIRENKOVA'NIN ÇALIŞMALARI

Şorskiy Folklor (Şor Folkloru), Moskova- Leningrad, 1940.

Grammatika oyrotskogo yazık (Oyrot Dilinin Grameri), Moskova- Leningrad, 1940.

Grammatika şorskogo yazıka (Şor Dilinin Grameri), Moskova- Leningrad, 1941.

Grammatika hakasskogo yazıka, fonetika i morfologiya (Hakas Dilinin Grameri, Fonetik ve Morfoloji), Abakan, 1948.

"Rodstvo i psihiçeskie zapretı u şortsev" (Şorlarda Akrabalık ve Psişik Yasaklar), *Materialı po svad'be i semeyno- rodovomu stroyu narodov SSSR*, sayı I, Leningrad, 1926, ss. 260- 265.

"Brak, terminı rodstva i psihiçeskie zapretı u kırgızov" (LKırgızlarda Nikah, Akrabalık Terimleri ve Psişik Yasaklar), *Sbornik Etnografıçeskih Materialov*, L., 1927, No 2, ss. 3- 25.

"Kul't ognya u altaytsev i teleutov" (Altaylılar ve Teleutlarda Ateş Kültü), *Sbornik Muzeya Antropologii i Etnografii*, 1927, No 6, ss. 63- 78.

"Umay v kul'te turetskih plemen" (Türk Kabilelerinde Umay), *Kul'tura i pis'mennost' Vostoka*", kitap 3, Baku, 1928.

⁷ 01. 02. 2007 tarihli <http://www.altay-250-letiyu.ru> internet sitesi.

⁸ M. P. Çoçkina, "Janrovaya klassifikatsiya altayskogo folklorı v rabotah N. A. Baskakov", *Tyurkskie yazıkı: problemi i issledovaniya K Letiyu so dnya rojdeniya N. A. Baskakova*, Gorno- Altaysk, 2006, s. 217.

(L. P. Potapov'la birlikte), "Ozup i abıl- hozyaystvennie orudiya şortsev Kuznetskoy taygi (iz oblasti i pervobitnoy kul'turi turetskih plemen)" (Ozup ve Abıl, Kuznets Taygası Şorlarında Tarım Araçları-Türk Kabilelerinin İlkel Kültür Alanından), *Kul'tura i pis'mennost' Vostoka*, Kitap III, Bakü, 1928, s. 102- 1023.

"Ptitsa v kosmogoniçeskih predstavleniyah turetskih plemen Sibiri" (Sibirya'nın Türk Kabilelerinin Kozmogonik Tasavvurlarında Kuş), *Kul'tura i pis'mennost' Vostoka*, Sayı 4, Bakü, İzdanie vsesoyuznogo Tsentral'nogo komiteta novogo tyurkskogo alfavita, 1929, s. 119- 126.

"Bear Worship among the Turkish tribes of Siberia", *Proceedings The 23th International congress of Americanists*, Lancaster, 1930.

"Poluçenie şamanskogo dara po vozzreniyu turetskih plemen" (Türk Kabilelerinin Dünya Görüşünde Şamanlık Yeteneğinin Alınması), *Sbornik Muzeya Antropologii i Etnografii*, 1930, c. XI, s. 267- 291.

"Otrajenie bor'by materinskogo, ottsovskogo naçala v fol'klöre teleutov i kumandintsev", (Teleut ve Kumanların Folklorunda Ana, Baba Soyunun Başlangıç Mücadelesinin Yansıması), *Sovetskaya Etnografiya*, 1936, No 6, ss. 70- 84.

"Perejtki materinskogo roda u altayskih tyurkov" (Altay Türklerinde Ana Boyunun Kalıntıları), *Sovetskaya Etnografiya*, 1937, No 4, ss. 18- 45.

"Perejtki ideologii materinskogo roda u altayskih tyurkov (Duhi emegender örökener)" (Altay Türklerinde Ana Boyu Düşüncesinin Kalıntıları- Emegender Örökener Ruhları), *Pamyati V. G. Bogoraza (1865- 1936). Sbornik statey*, Moskova- Leningraf, 1937, s. 123- 145.

"Kumandinskie pesni tapqaq" (Kuman Şarkıları Tapgaq), *Sovetskiy Fol'klor*, 1941, Sayı 7, ss. 82- 90.

"Materialı po şamanstvu u teleutov" (Teleutlarda Şamanlıkla İlgili Materyaller), *Sbornik Muzeya Antropologii i Etnografii*, Moskova- Leningrad, 1949, No 10, ss. 107- 190.

"Ohotniç'i legendı kumandintsev" (Kumanların Av Efsaneleri), *Sbornik Muzeya Antropologii i Etnografii*, c. 11, 1949, s. 110- 132.

"Vodi, gori i les po vozzreniyam turetskih plemen Altaysko-Sayanskogo nagor'ya" (Altay- Sayan dağ Sırası Türk Kabilelerinin Dünya Görüşlerine Göre Sular, Dağlar ve Ormanlar), *Arhiv MAE*, f. 3, op. 2, d. 21, yaprak 305- 306.

KAYNAKLAR

- N. P. Drenkova, *Şorskiy Folklor*, Moskova- Leningrad, 1940.
- Hasan Eren, “Drenkova, Nadejda Petrovna”, *Türklük Bilimi Sözlüğü, I. Yabancı Türkologlar*, Ankara, 1998.
- V. P. D'yakonova, “Nadejda Petrovna Drenkova- k 90- letiyu so dnya rojdeniya”, *Fol'klornoe nasledie Gornogo Altaya*, 1989.
- Nicholas Poppe, *Introduction to altaic linguistics*, 1965, Otto Harrassowitz- Wiesbaden.
- D. A. Funk, “Epiçeskie skazaniya şortsev N. P. Drenkovoy (Arhiv LÇ AN SSSR, f. 3, op.1)”, *Folklornoe nasledie Gornogo- Atlaya, Gorno- Altaysk*, 1989.
- M. P. Çoçkina, “Janrovaya klassifikatsiya altayskogo folkloru v rabotah N. A. Baskakov”, *Tyurkskie yazıki: problemi i issledovaniya K Letiyu so dnya rojdeniya N. A. Baskakova*, Gorno- Altaysk, 2006.